

Imelaps Eesti meediatekstides

Halliki Põlda

Tallinna ülikooli doktorant

Laste märkimisväärsed saavutused väga varases eas on läbi aegade olnud üks meedia lemmikteemasid ja eriti sageli armastatakse sellest kirjutades kasutada sõna *imelaps*. Imelapsi on tuntud juba aastatuhandeid, kuigi algselt ei tähistanud see sõna erakordsete võimetega last nagu tänapäeval, vaid hoopis seletamatuid ja ebatavalisi nähtusi.

Artiklis vaatlen, kuidas kajastatakse Eesti meediatekstides andekaid lapsi ja konstrueeritakse ajakirjanduses andeka lapse kohta enim kasutatava mõiste – imelapse – diskursust.¹ Keskendudes viimase kümnendi Eesti suuremate päevalehtede keelekasutuse analüüsimisele, näitan, mil viisil tekstikirjutaja leksikaalsed valikud imelapse diskursust ja sellest tekkinud kuvandit mõjutavad ning millisena avalikkus andekaid lapsi läbi selle tajub ning mõistab. Kombineeritud uurimismeetodi – kontentanalüüsi² ja kriitilise diskursuseanalüüsi³ aluseks on kõik sõna *imelaps* sisaldavad Õhtulehe, Postimehe ja Eesti Päevalehe tekstid aastatel 2000 ja 2011 – kokku 116 teksti. Kontrollimaks, millal see andeka lapse kohta kasutatav keelend Eesti meedias kasutusele võeti ja milline oli toonane diskursus, kuuluvad valimisse ka Eesti kirjakeele korpuse 1890.–1990. aastate ajakirjandustekstid.

Andekusest imeni

Teadmine, et inimesed ei ole oma võimetelt võrdsed, on eksisteerinud ilmselt sama kaua kui inimkond. Vanas Kreekas arvati, et andekus on jumalik kingitus, mis aitab inimestel leida absoluutset tõe, ning peeti

---

¹ Artikli aluseks on 2012. aastal Tallinna ülikoolis kaitstud magistritöö: Põlda, Halliki 2012. Imelapse diskursuse konstrueerimine Eesti meedias Postimehe, Õhtulehe ja Eesti Päevalehe näitel.

² Vt Krippendorff, Klaus 2004. Content Analyses. An Introduction to its Methodology. (2. ed). Thousand Oaks, California: Sage Publication.

³ Vt Fairclough, Norman 2001. Language and Power. 2. ed. New York: Longman.

oluliseks haridust ja inimeste võimete maksimaalset väljaarendamist. Teisalt on oldud arvamusel, et andekus tähistab hoopis vaimset puuet ja geeniusi peeti nõdrameelseteks.⁴ Andekus on olnud võimas instrument, mille abil inimesi liigitati tavalisteks ja ebatavalisteks või siis, tänapäevasemalt väljendades, normaalseteks ja ebanormaalseteks. Lisaks on andekus ja sellega seonduvad uuringud olnud ajaloos võimu vahenditeks ning ideoloogilise võitluse objektideks – neis on nähtud ohtu kehtivale poliitilisele korrale.

Kuigi andekuse määratlus on aluseks sellele, kuidas me tuvastame andekaid lapsi, on ühest definitsiooni raske leida. Enamasti räägitakse andekusest kui individuaalsest potentsiaalset saavutada silmapaistvat edu ühel või mitmel alal. Andeka lapse sünonüümina kasutatav imelaps on oma tähenduse saanud ladinakeelsest sõnast *prodigium* – jumalate antud märk või enne tuleviku kohta. Inglise keeles ongi imelapse tähenduses kasutusel ladina keelest pärinev *prodigy* (ka *child prodigy*); eestikeelne *imelaps* tuleneb saksakeelsest sõnast *Wunderkind*. Sõna algset tähendust seob tänapäevasega see, et ka praeguses mõistes viitab *imelaps* laste seletamatutele ja ebatavalistele võimetele. Tuntuim imelaste uurija – David Henry Feldman⁵ – räägib imelapsest kui täiskasvanule omaste võimetega lapsest, kes on ühel kindlal, erakordseid oskusi nõudval alal keskmisest andekam.

See, kas ja kuidas ühiskond tajub erinevaid lapsi imelastena, on seotud ühiskonnas üldiselt kehtivate arusaamadega ja sellega, kuidas meedia neid kujundab. Meediatekst konstrueerib endale abstraktse lugeja kindla sõnavaraga, mille kaudu väärtusi ja informatsiooni esitada, ning *imelaps* on just selline sõna, mis mozartliku narratiivi kaudu lugejat kõnetab. Imelapse pääsemine meediasse on seega seotud temast jutustatud teatava ideoloogilise varjundiga lugude mõtestamisega, mille juures on oluline just jutustaja, st tekstikirjutaja positsioon, tema arusaamad, keelelised valikud ja väärtused.

⁴ Uusikylä, Kari 2005. Lahjakkaiden kasvattus. Juva: WSOY; Unt, Inge 2005. Andekas laps. Tallinn: Koolibri.

⁵ Feldman, David Henry; Lynn Goldsmith 1991. Nature's Gambit: Child Prodigies and the Development of Human Potential. New York: Teachers Collage Press; Feldman, David Henry 1993. Child Prodigies: A Distinctive Form of Giftedness. National Association for Gifted Children, Gifted Children Quarterly, lk 188–193. http://www.davidsongifted.org/db/Articles_id_10185.aspx (10.01.2013).

Imelapse pääsemine Eesti meediasse ja tema kuvandi kujunemine

Vaatamata sellele, et sõna *imelaps* on juba sajandeid kasutusel, pääses see Eesti meediasse alles 1986. aastal; ka ei leidunud varasemates tekstides saksapärasest sünonüümi *Wunderkind*. Kalle Müller nimetas 22. novembri ajalehes Edasi ilmunud artiklis „Breigiga või breigil” lääne ühiskonnas populaarseks muutunud tantsustiili, breiktantsu trenni pürgivaid lapsi imelasteks ning avas seega Eesti meedias uue diskursuse. Tekstis esinenud diskursus esitas lääneliku ideoloogia hoiakut – last nähti ühiskonnas vanemate rikkuse, prestiiži ja edukuse, st tarbimisühiskonna kujundatud väärtuste või nende poole püüdlamise väljendajana.

- (1) Kahjuks selgub enamasti, et see, keda vanemad on pidanud maailma parimaks liikujaks-tantsijaks ja kes oma suurepärase eelduste tõttu peab just ja ainult breigiga tegelema, et see tulevane staar ja imelaps ja vanematele prestiiži tooja, et see õnnetu pisipõnn, kes vaevu üle laua ulatub vaatama, ei oska elementaarsetki järele teha või pole tal rütmitunnet. /--/ Mis parata, eks nii mõnelgi pool pea breikiv laps täiendama toda rida, mis algas sarjaga „Suuri sõnameistraid” ja lõppes auto, aiamaja, videomaki ja Maroko tapeediga. Paraku. (Edasi 22.11.1986)

Tekstinäitest ilmneb, et lähtuvalt ajakirjaniku keelelistest valikutest (ironiline adverb *kahjuks*; modaalverb *pidama*; adjektiiv *õnnetu*; ühesõnaline lausung *paraku*; kasutatud metafoorsus jne) omandas imelaps negatiivse kuvandi ja nii esitati negatiivne pilt ka läänelikust ideoloogiast laiemalt.

Sarnane kuvand kujunes imelapsest ka 20. sajandi viimase kümnendi meediatekstides. Arvestades nii eritletud tekstide tonaalsust kui ka neis kasutatavat leksikat, selgus, et imelapsest loodi negatiivne kujutluspilt nii konnotatsiooni kui ka otsest negatiivsust rõhutavate hinnangusõnade kaudu. Kasutati näiteks hinnangulisi keelendeid: *edukas kollanokk* – pejoratiivne sünonüüm sõnale *nooruk* viitab laiemas kontekstis imelapsele kui vaid edule orienteeritud noorele inimesele; *kireva elukäiguga kunagine maailma tennise imelaps* – nominaalfraasi laiendi kaudu avalduv halvustav suhtumine imelapsesse; *tähehakatis* – otsest negatiivsust rõhutav sünonüüm; *üles blufitud esitaja* – omadusõnalise täiendi kaudu rõhutav negatiivsus jne.

Sõna *imelaps* kasutus ja selle muutus viimasel kümnendil

Kui esimeses Eesti meedias avaldatud tekstis kasutati *imelast* teaduskirjanduses osundatud erakordsete võimetega lapse tähenduses⁶, siis viimase kümne aasta jooksul on sõnakasutuses toimunud olulised muutused. Need kajastusid eelkõige tekstide kaudu, milles isikut nimetati imelapseks, analüüsimata täpsemalt imelapse määratlusele vastavaid vanuselisi, isiksuslikke jt omadusi⁷ ning süüvimata tema talendi arengut mõjutavatesse teguritesse. Selliseid tekste oli analüüsitud tekstimassiivis kokku 58 – seega täpselt pooltes analüüsitud tekstides kasutati mõistet *imelaps* nimisõna, tavaliselt nime lisandina, kuid fookuses olid andeka lapse asemel hoopis teised teemad. Näiteks tekstis „Imelaps Koll püstitas teivashüppes veel ühe rekordi” (ÕL 12.01.2011) keskendutakse sellele, millisele kohale tulemus platseerub naiste teivashüppe ajaloos, mitte ei arutleta neiu sportliku talendi üle. Veel teinegi näide: tekst „Salatsist saab positivist” (PM 15.07.2011) kirjeldab Läti muusikafestivali ja muuhulgas loetletakse tekstis esinejaid, märkides, et „Laupäevased tõmbenumbrid ja päeva öösse juhatajad on tõusva populaarsusega Baltimore’i duo Beach House ja Norra imelaps Røyksopp.” Mis valdkonnas viimati nimetatud andekas on ja miks ta just imelaps on, tekstist ei selgu. Nii ongi sõna loomulikustunud – *imelaps* on sotsio-kultuurilises kontekstis muutunud tavapäraseks ja kõigile mõistetavaks omadussõnalise funktsiooniga nimisõna lisandiks.

Sõnale *imelaps* on kujunenud oluline metafoorne roll, mis on samatähenduslik kinnistunud metafooriga *Eesti Nokia – imelapsest* on saanud vahend, millega osutatakse erakordsetele asjadele, inimestele või sündmustele, mis võiksid Eestile globaalses mõttes tunnustust ja kuulsust tuua. Nii kirjutati tekstides palkmajast kui Eesti ekspordi imelapsest (EPL 20.04.2011), AS Tavidist kui majanduse kuldsest imelapsest (EPL 4.07.2011), Eestist kui Euroopa majanduse imelapsest (EPL 5.12.2011) jne.

⁶ Vt nt Feldman, David Henry; Lynn Goldsmith 1991. *Nature’s Gambit: Child Prodigies and the Development of Human Potential*. New York: Teachers Collage Press; Radford, John 1990. *Child prodigies and exceptional early achievers*. UK: Harvester Wheatsheaf.

⁷ Samas.

Sõnakasutuse muutuse seisukohalt väärib tähelepanu, et *imelaps* on kümnendi jooksul nihkunud tekstide sisuosast pealkirjadesse⁸ ja nende kaudu ajakirjandusväljaannete esikaantele, omandades olulise müügiargumendi funktsiooni. Seega on *imelaps* kasutusel lugejate tähelepanu püüdva keelendina.

Imelapse diskursuse konstrueerimine

Imelapse diskursus kujunes kolme omavahel tugevasti põimunud aladiskursuse – edudiskursuse, äridiskursuse ja imelast ümbritseva keskkonna diskursuse – sulamiks. *Edudiskursus* on kõiki eluvaldkondi hõlmav ühiskondlik ettekujutus indiviidi väärtuste realiseerumise poole püüdlemisest eelkõige lapse saavutusi esile tõstes. Imelast kirjeldati võitjadiskursuse kontekstis võitu, konkurentsi ja karjääri rõhutavate keelendite kaudu. Tekstides kasutati ideoloogiat taastootvaid metafoore: *tipu* metafoor; *kaubamärgi* metafoor; *imelaste-vabriku* metafoor; *olelusvõitluse* metafoor jt; samuti kirjeldati imelapse edukust Mozarti narratiivi ambitsioone ja edukust rõhutavas võtmes.

- (2) Anne-Sophie on tipus. Paljude ajakirjanike meelest mängib saksa viulileedi klassikalise muusika maailmas praegu esimest viulit. (PM, 29.01.2000)
- (3) Esimeste päralt on kontserdilavad ja publiku aplausid ja teisi toidab ainult lootus selleni kunagi ehk jõuda. Ühest küljest nagu kunstiline olelusvõitlus, kus päikeseni kerkib teistest elujõulisem võrse, teisalt aga kulissidetagune mäng, milles vähetähtsad pole nime kaal, tutvused ja mõnikord isegi intriigid. (PM 05.12.2000)
- (4) Maarja-Liis on lihtsalt esimene, kes Laulukarussellist n-ö maailma on läinud, ta on juba nagu kaubamärk. (EPL 10.01.2000)

Näited 2–4 ilmestavad edudiskursuse esitamist võitja-võtab-kõik ühiskonnamudeliga⁹. Tekstides kasutatud metafoorsuse kaudu (võit

⁸ Kui 2000. aastal kasutati sõna vaid 7 ajakirjandusteksti pealkirjas (moodustas tekstide koguarvust 12%), siis aastal 2011 oli *imelaps* juba 19 meediateksti (34%) pealkirjas.

⁹ Ühiskonnateadlased Robert Frank ja Philip Cook (1996) kirjeldavad tänapäeva lääne ühiskonda *Winner-Take-All* mudeli abil, kus ainult esimeseks tõusmine ja teistest parim olemine on midagi väärt ning ülejäänud enamuse osaks on alaväärsustunne (vt Frank, Robert; Philip Cook 1996. *The Winner-Take-All Society: Why the Few at the Top Get So Much More Than the Rest of Us*. New York: Penguin Books).

kui *tipus olemine* ja *esimese viiuli mängimine*, konkurss kui *kunstiline olelusvõitlus*, imelapse edu kui *kaubamärk*), aga ka otseselt adjektiiv *esimene* kasutamisega eristub võit ja võidust maksimumi ammutamine.

Äridiskursust konstrueeriti uusliberalismile omase turumajanduse ideoloogia kontekstis ja majandusterminoloogiat kasutades – imelast kirjeldati kui laiatarbekaupa, mida ostetakse-müüakse ning millel on kindel turuhind. Kaubastunud imelaps kajastus juba mitme teksti pealkirjas: „Barcelona sõlmis lepingu 10aastase USA imepoisiga” (ÕL 14.06.2011); „Väravamasin Agüero troonib suvise ostunimekirja tipus” (EPL 03.08.2011); „10aastane imelaps: teenisin laulmisega juba viieaastaselt” (ÕL 17.11.2011) jne. Oma esinemissageduse ja värvika retoorika tõttu oli äridiskursus analüüsitud tekstides ka üks olulisemaid, osutades selgelt raha ülima väärtusena rõhutava ideoloogia pealesurumisele.

Imelast ümbritseva keskkonna diskursus kujunes 2000. aasta meediatekstides haridust, kodu ja perekonda ning ümbritsevat sotsiaalset keskkonda ja kultuuriruumi kirjeldavaks, kuid kümnend hiljem oli haridusdiskursus taandunud, asendudes uue – internetidiskursusega.

Kasutusele tulid uued keelendid – *veebi-imelaps* ja *YouTube'i sensatsioon*.

Andekuse uurijad osutavad isiksuse kindlate omaduste (motivatsioon, enesejuhtimine, isikupära jt) ning toetava keskkonna olulisusele imelapse talendi arengus ja rõhutavad, et just haridusdiskursusel on siin võtmeroll.¹⁰ Seda märgilisem tundub haridusdiskursuse kadumine Eesti nüüdismeedia imelapse-tekstidest. Uurimusest saab järeldada, et haridus ja sellest kirjutamine on jäänud selgelt tagaplaanile, ning see viitab ohtlikule tendentsile andekate laste arengus üldisemalt. Ka Joann Lewis ja Frances Karnes on juba oma 1996. aastal avaldatud uurimuses „A portrayal of the gifted in magazines” toonud esile, et trükimeedia sellise suhtumise tõttu jääb toetus andekate laste õpetamisele ja arendamisele tagasihoidlikuks. Samas viitab internetidiskursuse esiletõus nüüdisaegse võrguühiskonna uutele suundadele. Võrdlusvõimalus teiste uuringutega siin puudub, sest ükski varasem ei ole internetikeskkonna osa andekuse kujunemises ja imelapse arengus käsitletud.

Kokkuvõtteks

Uurimusele tuginedes võib väita, et Eesti meediatekstides ei tähenda mõiste *imelaps* otseselt erakordsete annetega ja täiskasvanule omaste võimetega last. Rõhutades eelkõige nähtuse ärilist poolt, nihutab meedia fookuse imelapselt kui andekalt lapselt mujale. Sensatsiooni otsiv ajakirjandus kasutab imelapsi müügiargumendina ning meediadiskussioon andekate arengu üle imelapse mõiste kaudu sisuliselt puudub. Imelapsest loodud mediakonstruktsioon on vahend taastootmaks uusliberalistlikke väärtusi ja lapse enda ning ühiskonna huvid jäävad tagaplaanile. Nende probleemide lahendamine on ühelt poolt poliitiliste, aga teisalt ka meediatekstide keeleliste valikute küsimus.

Üksnes sõna „imelaps” sisaldavate ajakirjandustekstide analüüs ei luba siiski andekate laste meediakajastuste kohta väga laiaulatuslikke järeldusi teha ja nii on uuring avarama, eri kultuuride meediatekstides andekuse kontseptsiooni konstrueerimist käsitleva uurimuse aluseks.

¹⁰ Feldman, David Henry 1993. Child Prodigies: A Distinctive Form of Giftedness. – National Association for Gifted Children, Gifted Children Quarterly, lk 188–193; Gagné, François 2004. Transforming Gifts into Talents: the DMGT as a Developmental Theory. – High Ability Studies 15, 2, lk 119–147; Laine, Sonja 2010. Finnish Public Discussion of Giftedness and Gifted Children. – High Ability Studies, 21, 1, lk 63–76.

Siinne uuring võimaldab aga õpetajatel, lapsevanematel jt paremini mõista, kuidas andekaid lapsi meedias esitleda, mida oleks oluline ajakirjandusele rõhutada ja millest soovitatavalt hoiduda, et laste andekust ei kajastataks üksnes sensatsiooni, vaid nende erakordsete ja unikaalsete võimete seisukohalt. Silmas tuleks pidada, et nii nagu imelapse sotsiaalne kontekst mõjutab teda kajastava meediateksti loomisprotsessi ja avalikkusele esitatavat tulemust, nii mõjutavad meedias imelapsest konstrueeritud tekst ja tähendused omakorda sotsiaalset reaalsust.